

Тема 9. Соціальне підприємництво в сучасних соціально-економічних системах

1. Соціальне підприємництво у громадянському суспільстві: основні підходи
2. Новий бізнес: соціальне підприємництво
3. Практичні приклади соціального підприємництва

1. Соціальне підприємництво у громадянському суспільстві: основні підходи

Словосполучення «соціальне підприємництво» справді нове для України і звучить незвично. В Україні спроба дати визначення цього досить поширеного в багатьох країнах явища — справа невдячна та складна, адже в ній поєднуються різні поняття.

Водночас соціальне підприємництво для міжнародного співтовариства — вже не явище, а активна діяльність, яка перетворюється на цілий рух зі своєю ідеологією, місією та визначеннями.

Історична довідка.

Терміни «соціальне підприємництво» (social entrepreneurship) та «соціальний підприємець» (social entrepreneur) вперше згадуються у 60-х роках в англомовній літературі, присвяченій питанням соціальних змін. Вони стали широко вживатися в 80-х роках, зокрема завдяки зусиллям Білла Дрейтона і Чарльза Лідбітера. У 90-х роках велику роль розвитку соціального підприємництва зіграв Майкл Янг.

Білл Дрейтон (США) – професор у Гарварді та Стенфорді, соціальний підприємець, менеджер, засновник та голова некомерційного фонду «Ашока: Інновації для суспільства», який займається пошуком та фондуванням соціальних підприємців у всьому світі, голова «Спільноти зелених».

Чарльз Лідбітер (Великобританія) – журналіст, аналітик, автор низки книг, присвячених новим тенденціям та новаторським моделям в економіці. У своїх роботах Ч. Лідбітер підкреслює роль спільної творчості та кооперації як основи нової моделі розвитку економіки, що дозволяє суттєво скоротити витрати та підвищити ефективність.

Майкл Янг (Великобританія) – британський соціолог, громадський діяч та політик. Професор Гарварда Деніел Белл назвав М. Янга «найуспішнішим у світі підприємцем у сфері соціальних ініціатив» завдяки його ролі у створенні понад 60 організацій по всьому світу, включаючи кілька Шкіл соціального підприємництва у Великобританії.

Розглянемо основні концепції соціального підприємництва.

В даний час існують три основні підходи до його визначення.

Перший підхід.

У країнах Північної та Південної Америки соціальним підприємництвом називають підприємницьку діяльність неприбуткових недержавних організацій (далі – НПО).

Non-governmental organization (NGO) – міжнародний термін, недержавна організація, що є автоматично неприбутковою, дохід від якої використовується на реалізацію статутних цілей організації).

Неприбуткові організації – це такі організації, які створені не з метою отримання прибутку і розподілу його між засновниками, а з метою надання будь-кому допомоги, відкриття нової справи, внесення будь-яких змін в існуючий порядок речей. Мається на увазі, що статутні цілі НПО спрямовані на вирішення соціальних проблем, надання послуг цільовій групі, заради якої створювалася організація та покращення якості життя.

Наприклад, у США існують сильні традиції самоорганізації населення. Тому більшість соціальних проблем успішно вирішують НПО, одержуючи за це фінансування від цільової групи, населення, держави та донорів. Консультанти компанії «МакКінзі та Компані» (McKinsey & Company) провели дослідження спільно з журналом «Гарвард Бізнес Рев'ю» та оцінили потенційний ринок для НПО в США у більш ніж 100 млрд. дол. США. Концепція США вплинула на розвиток соціального підприємництва у країнах Латинської Америки.

Україна.

Вперше в Україні було введено поняття неприбуткових організацій, що використовувалося виключно в цілях оподаткування, Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Податковий кодекс України, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій»: неприбуткові підприємства, установи та організації розглядаються як неприбуткові підприємства, установи та організації, що не є платниками податку на прибуток, тобто неприбуткові підприємства, установи та організації. НПО – це не вид підприємства чи

організації, це особливий податковий статус, який дає право не сплачувати податок на прибуток.

У податковому законодавстві України – вперше було запроваджено поняття неприбуткових організацій, яке використовувалося виключно з метою оподаткування, Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» у 1997 році (ст. 7, п. 7.11 «Оподаткування неприбуткових організацій та установ»). Цей Закон втратив чинність 01.01.2013 року на підставі Податкового Кодексу України. Сьогодні поняття неприбуткової організації та вимоги до їх діяльності передбачені Податковим Кодексом України (розділ III. «Податок на прибуток підприємств»).

Цивільний кодекс України: невідприємницькі товариства, під якими розуміють товариства, які не мають на меті отримання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками.

У цивільному законодавстві України – використовується тотожне поняття «неприбуткова організація» поняття «невідприємницькі товариства» (ч. 1, ст. 85 «Невідприємницькі товариства» Цивільного Кодексу України). Господарський кодекс України: некомерційне господарювання, яке визначається як самостійна систематична господарська діяльність, яка провадиться суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети отримання прибутку.

У господарському законодавстві України існує тотожне поняття «неприбуткова організація» поняття «некомерційне господарювання» (гл. 5 «Некомерційна господарська діяльність», ст. 52 «Некомерційне господарювання» Господарського Кодексу України).

Таким чином, неприбутковими організаціями в Україні можна вважати суб'єктів господарювання (невідприємницькі товариства), які займаються некомерційним господарюванням.

Сьогодні, в українському чинному законодавстві, виділяють:

1. вісім груп неприбуткових організацій (за особливостями оподаткування, залежно від видів отримуваних доходів) згідно з ПКУ

2. вісімнадцять видів неприбуткових організацій (за ознаками неприбутковості) згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру» від 13 липня 2016 р. № 440.

Відповідно до ПКУ, до неприбуткових організацій, які відповідають специфічним вимогам ПКУ та не є платниками податку на прибуток, можуть бути віднесені 8 груп НПО:

1. бюджетні установи;
2. громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди;
3. спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних;
4. житлово-будівельні кооперативи, дачні (дачно-будівельні), садівничі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства);
5. об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників житлових будинків;
6. професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання;
7. сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
8. інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам та критеріям ПКУ.

Згідно з критеріями ПКУ, неприбутковим підприємством, установою та організацією є юридична особа, яка одночасно відповідає таким вимогам:

1. створено та зареєстровано у порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;
2. установчі документи містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутку) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їхньої праці, нарахування ЄСВ), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;
3. установчі документи передбачають передачу активів одній або декільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (внаслідок її ліквідації, злиття, поділу, приєднання чи перетворення);
4. внесено контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Примітка:

- Положення п. 3 не поширюється на об'єднання та асоціації об'єднань співвласників багатоквартирних будинків

- Положення п. 3 та п. 4 не поширюються на бюджетні установи.

Як бачимо, в українському законодавстві бюджетні та не бюджетні неприбуткові організації віднесені до однієї статті закону як неприбуткові, бо й ті, й інші не мають прибутку. Але економічна сутність цих організацій зовсім різна. Бюджетні неприбуткові організації - державні, створюються за рішенням нормативних актів публічної влади й гарантовано фінансуються з допомогою бюджетних коштів, тоді як бюджетні неприбуткові організації - не державні, створюються за принципами добровільності, є юридичними особами, підпорядковуються законодавству приватного права.

Діяльність неприбуткових бюджетних (державних) організацій має власну специфіку залежно від виду бюджетної організації та її підпорядкування. Також специфіка їх діяльності визначається нормами Бюджетного кодексу України та окремими обліковими стандартами – Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку у державному секторі.

Неприбуткові не бюджетні (недержавні) організації набувають статусу юридичних осіб відповідно до законодавства, що регулює існування та діяльність таких організацій. Законодавство про неприбуткові організації складається з безлічі законів, тобто кожен вид діяльності регулюється окремим законом, наприклад:

- благодійні організації - Закон України "Про благодійну діяльність та благодійні організації";
- громадські об'єднання, політичні партії – Закон України "Про громадські об'єднання";
- садові, дачні, гаражні кооперативи, житлово-будівельні кооперативи; - Закон України "Про кооперацію";
- сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи; - Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію";
- ОСББ – Закон України "Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку";
- професійні спілки, їх об'єднання - Закон України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності";
- творчі спілки - Закон України "Про професійних творчих працівників та творчі спілки";
- релігійні організації - Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації".

Необхідною умовою для отримання організаціями статусу неприбуткових є включення їх до Реєстру неприбуткових установ та організацій. Для цього дані про організацію мають бути внесені до Реєстру, який веде Державна фіскальна служба України. Організація має отримати рішення органу ДФСУ щодо такого внесення. Саме цей документ неприбуткова організація має показувати своїм контрагентам.

Реєстр є автоматизованою системою збору, накопичення та обробки даних про неприбуткові підприємства, установи та організації в Україні. Реєстр ведеться з метою забезпечення: дотримання єдиних принципів ідентифікації неприбуткових організацій, їх обліку контролюючими органами, здійснення контролю за неприбутковими організаціями, які не є платниками податку на прибуток підприємств відповідно до ПКУ. Реєстр включає ідентифікаційні та реєстраційні відомості про неприбуткові організації, зокрема: код державної реєстрації, найменування НУО, дата включення до Реєстру, ознака неприбутковості, дата присвоєння ознаки неприбутковості або її зміни, дата скасування ознаки неприбутковості, дата виключення неприбуткової організації з Реєстру ідентифікаційний код контролюючого органу.

НПО, включені до Реєстру, мають право користуватися пільгами з оподаткування, передбаченими ПКУ (наприклад, ПДВ). Виняток із Реєстру відбувається на підставі рішення податкових органів у разі порушення неприбутковими організаціями положень Закону про податок на прибуток та інших законодавчих актів про неприбуткові організації.

Постановою КМУ від 13.07.2016 р. № 440 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру», встановлено чіткий перелік видів неприбуткових організацій з присвоєнням організації відповідного коду неприбутковості, це 18 видів НПО і, відповідно, 18 кодів неприбутковості:

1. (0031) – бюджетні установи;
2. (0032) – громадські об'єднання;
3. (0033) – політичні партії;
4. (0034) – творчі спілки;
5. (0035) – релігійні організації;
6. (0036) – благодійні організації;

7. (0037) – пенсійні фонди;
8. (0038) – спілки;
9. (0039) - асоціації та інші об'єднання юридичних осіб;
10. (0040) – житлово-будівельні кооперативи;
11. (0041) – дачні (дачно-будівельні) кооперативи;
12. (0042) – садівницькі та гаражні (гаражно-будівельні) кооперативи (товариства);
13. (0043) – об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників житлових будинків;
14. (0044) - професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок;
15. (0045) - організації роботодавців та їх об'єднання;
16. (0046) – сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи;
17. (0047) – кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
18. (0048) - інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам, встановленим ПКУ, створені та зареєстровані у порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації.

Висновок: Соціальне підприємництво – це діяльність НПО.

Другий підхід.

У Європі, де традиції громадських об'єднань не такі потужні, соціальне підприємництво визначається як підприємництво чи бізнес із соціальною місією.

Тут виникає деяка суперечність: «Як це можливо, адже критерієм ефективності підприємницької діяльності, а відповідно і завданнями, завжди були фінансові показники та прибуток у першу чергу?»

Наприклад, у британській моделі соціального підприємництва пріоритети змінюються місцями. На перше місце виходить соціальний аспект (соціальний ефект) підприємницької діяльності, а потім її фінансова ефективність. Важливим критерієм соціальних підприємств у Великобританії є колективна форма власності, а напрямок діяльності - на користь територіальної громади.

Висновок: Соціальне підприємництво – це діяльність бізнес-підприємств із соціальною місією.

Третій підхід.

Третій підхід до розуміння соціального підприємництва впливає зі специфіки діяльності міжнародних приватних та громадських фондів, створених заради розвитку та популяризації цього напрямку соціально-економічної діяльності.

Наприклад.

Фонди – Некомерційні організації:

- Фонд Ашока: Інновації для суспільства (Ashoka foundation: Innovators for the Public, США)
- Фонд Сколла (Skoll Foundation, США)
- Фонд соціального підприємництва Шваба (Schwab Foundation for Social Entrepreneurship, Швейцарія)
- Школа соціального підприємництва (School for Social Entrepreneurs, Великобританія)

Фонди – Комерційні організації:

- Aravind Eye Care System (Система догляду за очима «Аравінд»), Індія
- Sekem initiative (Ініціатива «Секем»), Каїр, Єгипет
- Cooperative Home Care Associates (CHCA / Асоціація кооперативів з догляду вдома), США
- Greater London Enterprise (GLE / Велике Лондонське Підприємство), Лондон, Великобританія

Фонд Ashoka, Арлінгтон, штат Вайомінг, США (штаб-квартира; відділення в Північній Америці та інших частинах світу) <http://www.ashoka.org>

Незалежний фонд, заснований в 1980 р. для стартової підтримки соціально орієнтованих підприємців, в даний час є всесвітньою асоціацією провідних соціальних підприємців. Розмір річного бюджету: більше 30 млн. дол. Здійснює програми більш ніж в 60 країнах, має понад 1800 стипендіатів. Джерело фінансування: пожертви приватних осіб, фондів, підприємців; не отримує фінансової підтримки від уряду. Довготривала стійкість забезпечується індивідуальними та груповими endowments. Напрямки роботи (шість основних напрямків), але на практиці здійснюються і міждисциплінарні проекти, і проекти по інших напрямках - практично у всіх сферах, де є людські потреби, від мікро - фінансування до збереження водних ресурсів та здоров'я дітей: економічний розвиток; здоров'я; права людини; навколишнє середовище; навчання / освіта.

Фонд Сколла, Skoll Foundation, Каліфорнія, США www.skollfoundation.org

Незалежний фонд, створений Джефом Сколлом в 1999 р. Будучи першим працівником і першим

президентом всесвітньо відомої компанії «e-Bay», Д. Сколл визначив головне завдання фонду як стратегічні інвестиції в «правильних» людей в цілях позитивних соціальних перетворень. Фонд надає фінансову підтримку соціальним підприємцям по всьому світу, сприяє встановленню і розвитку контактів між ними, а також між ними і «зовнішніми» інститутами: владними структурами, соціальними організаціями, потенційними спонсорами та ін. З метою зміцнення взаємодії між соціальними підприємцями та більш широким колом представників НКО і практиків громадського сектору була створена мережа www.socialledge.org - глобальне он-лайн співтовариство, служить для його учасників одночасно і соціальною мережею, і засобом навчання, і механізмом формування та розповсюдження знань і ресурсів. Крім присудження трирічної стипендії, фонд надає своїм номінантам доступ до академічних, громадських та бізнес – каналів інформації та професійного розвитку.

Фонд Шваба з соціального підприємництва, Швейцарія <http://www.schwabfound.org>

Фонд є неприбутковою і незалежною організацією, чия мета - просування соціального підприємництва та заохочення соціальних підприємців, що розглядаються в якості найважливіших каталізаторів соціальних інновацій і прогресу. Фонд організований Клаусом Швабом та його дружиною Хільгой в 1998 р. і знаходиться під офіційним патронажем федерального уряду Швейцарії. Фонд не тільки проводить конкурси, щорічно виявляючи десятки кращих підприємців світу, але сприяє створенню глобальної соціально-підприємницької спільноти, а також включенню соціальних підприємців в роботу світових економічних форумів і Рад глобального порядку денного з метою залучення соціальних підприємців з усього світу до пошуку найбільш ефективних рішень найважливіших соціальних проблем.

Школа соціального підприємництва (School for Social Entrepreneurs), Великобританія <http://www.sse.org.uk>

Школа соціального підприємництва призначена для надання навчання та можливостей для реалізації своїх творчих і підприємницьких здібностей, спрямованих на досягнення більшої суспільної користі. Школа також запрошує новаторських, мислячих і здатних людей до участі в добровольчих та інших організаціях соціального призначення. Школа була заснована в 1997 р. Майклом Янгом (Лорд Янг з Дартінгтона), відомим соціальним новатором, який створив раніше Асоціацію споживачів, Відкритий університет і близько 40 інших організацій.

Фонд зайнятості Європи – Бізнес та Солідарність (Fondazione Europa Occupazione - Impresa e Solidarieta), Рим, Італія www.feo.it

Приватний корпоративний фонд, заснований в 1995 р. Місія: підтримка підприємницьких ініціатив, заснованих на цінностях солідарності, сприяння трудовій політиці, спрямованої на третій сектор, співпраця з урядом Італії та Євросоюзу за програмами створення робочих місць. Фонд прагне внести свою лепту в пошук шляхів побудови системи соціального забезпечення, заснованої на соціальному підприємстві та особистій участі. ФЕО заснована найбільшим банківським фондом Італії Fondazione Cassadi Risparmiodi Roma. Фонд контролює Compagnia Sviluppo Imprese Sociali SpA (COSIS), некомерційну фінансову компанію, яка видає позики під низькі відсотки організаціям некомерційного сектора. Він також управляє приватним некомерційним фондом Fondazione Miglioranzi, який надає допомогу окремим особам, що зазнають фінансові труднощі. Географічна спрямованість: Італія, Європа, Африка. Напрямки діяльності Compagnia Sviluppo Imprese Sociali SpA (COSIS): підприємництво (підтримка ініціатив, пропозицій і проектів у сфері соціального підприємництва інноваційного та стратегічного характеру; прагнення підвищити обізнаність про феномен соціального підприємництва та роботу третього сектора); соціальне забезпечення (пошук шляхів побудови інноваційної системи соціального забезпечення, заснованої на соціальному підприємстві та участі і відповідальності окремих громадян); працевлаштування (створення транснаціональних інституційних відносин для сприяння і координації політики з працевлаштування, націленої на некомерційний сектор, переважно в італійському та європейському контексті; співпраця з місцевою адміністрацією, урядом Італії та Євросоюзу щодо формування та реалізації концепції працевлаштування). Підтримка дослідних і правових проектів у галузі соціального забезпечення та працевлаштування. Види підтримки: капітальна підтримка; конференції та семінари; публікації; дослідження.

Aravind Eye Care System (Система догляду за очима «Аравінд»), Індія <http://www.aravind.org>

Перша клініка очних хвороб «Аравінд» заснована в 1976 р. доктором Венкатасуамі в Індії, в даний час є найбільш потужною і продуктивною стійкою системою даного напрямку в світі. У систему входять: п'ять клінік очних хвороб; центр виробництва офтальмологічних товарів; міжнародний

дослідницький фонд - Aravind Medical - Research Foundation (AMRF); ресурсно - тренінговий центр, що здійснює сотні революційних офтальмологічних програм у країнах, що розвиваються. Клініки очних хвороб «Аравінд» надають послуги з догляду за очима і операції з приводу катаракти, щоб запобігти сліпоті, з оплатою зовсім малої частини вартості подібних послуг у розвинених країнах (пацієнти платять близько 10 дол. за хірургічну операцію з катаракти, в той час як в США аналогічна операція коштує близько 1600 дол.). Напрямки діяльності: клініки очних хвороб; спеціалізовані клініки за профілем захворювання; догляд за пацієнтами та супутні товари; освіта та підвищення кваліфікації; періодичні видання; семінари та конференції.

Sekem initiative (Ініціатива «Секем»), Каїр, Єгипет <http://www.sekem.com>

Заснований доктором Ібрагімом Абоулейшем в 1977 р. як соціальне венчурне підприємство; в даний час є багатопрофільним; не тільки приносить економічний, соціальний і культурний дохід, але й вносить істотний внесок у розвиток єгипетського суспільства. Наприклад, «Секем» сприяв зменшенню використання пестицидів на бавовняних полях Єгипту на 90% і заснував такі структури, як школи, університет, центр освіти дорослих та медичний центр. Напрямки діяльності: економічне (холдинг «Секем» є зонтичною структурою для його венчурних підприємств (в основному, в галузі сільського господарства), дає їм позики та інвестиції; забезпечує їх організаційний розвиток і маркетингову стратегію, людські потреби та цінності, відповідні загальної філософії «Секем»); культурне (Єгипетська біодинамічна асоціація культурного землеробства (The Egyptian Biodynamic Association (EBDA)); Фонд розвитку «Секем» (The SEKEM Development Foundation's (SDF)), який реалізує програми в галузі освіти, охорони здоров'я, культури і мистецтв; недержавний некомерційний університет Хеліополіс (Heliopolis University); соціальне (кооператив працівників «Секем» (The Cooperative of SEKEM Employees (CSE), що надає їм можливості для реалізації своїх соціальних потреб в повній мірі).

Cooperative Home Care Associates (CHCA / Асоціація кооперативів по догляду на дому),

США <http://www.chcany.org>

CHCA заснована в 1984 р. Місія: надання якісної допомоги клієнтам і якісних робочих місць жінкам м. Нью-Йорк з національних меншин з низькими доходами. CHCA є кооперативною організацією з надання допомоги на дому, що знаходиться у власності працівників. CHCA служить піднесенню духу шляхом створення робочих місць для жінок, що представляють меншини з низькими доходами м. Нью-Йорк. Число співробітників: понад 700 осіб (у м. Нью-Йорк). Афілійовані організації: Інститут охорони здоров'я (Paraprofessional Healthcare Institute - PHI), заснований в 1997 р.; система допомоги незалежності (Independence Care System - ICS), заснована в 2000 р.; мережа кооперативної допомоги вдома (заснована спільно з CHCA): Home Care Associates Philadelphia, Quality Care Partners New Hampshire, Careers in Health Care Arkansas, Visiting Nurse Association Training Institute of Southeast Michigan.

Greater London Enterprise (GLE / Велике Лондонське Підприємство), Лондон,

Великобританія <http://www.gle.co.uk>

GLE заснована в 1982 р. Приватна компанія, яка перебуває у володінні всіх 33 лондонських округів і тому займає унікальне положення в здійсненні економічного відродження столиці. GLE діє на комерційній основі, не отримує громадських субсидій і вкладає свої доходи, комерційні навички та технології в економічне відродження Лондона. Грає впливову роль у формуванні публічної політики і розробці інноваційних шляхів її здійснення. Число співробітників: понад 200 осіб. Щорічно GLE надає підтримку понад 6500 підприємствам малого бізнесу. Одна з дочірніх компаній, oneLondon, надає підтримку інноваційним підприємницьким проектам в некомерційному секторі Лондона. Діяльність GLE Properties зосереджена на управлінні і розвитку приміщень для розміщення підприємств малого бізнесу на комерційній основі і приносить найбільший дохід групі GLE.

Такі фонди визначають соціальне підприємництво як інноваційну підприємницьку діяльність задля покращення становища суспільства та відновлення соціальної справедливості. Найважливіше у цій концепції - роль соціального підприємця, що є лідером, новатором та рушійною силою соціальних перетворень у громадах.

Діяльність зазначених фондів - це пошук соціальних новаторів у всьому світі та їх підтримка, залучення ресурсів, обмін технологіями та досвідом, формування мережі соціальних підприємців. Тут переважно суб'єктом соціального підприємництва є людина та її діяльність. Форма не має значення та може варіювати від ініціативної групи у громаді до приватного бізнесу чи науково-дослідного інституту.

Висновок: Соціальне підприємництво – це діяльність соціальних підприємців як лідерів та

новаторів.

Це лише загальні підходи та тенденції у розвитку соціального підприємництва, межі між позначеними трьома визначеннями надто розмиті, чітко відокремити всі три поняття одне від одного неможливо.

Особливості соціального підприємництва України.

Поняття соціального підприємництва імпортували в Україну міжнародні донорські організації. Вони запропонували сектору економіки соціальне підприємництво – як один із інструментів розвитку фінансової сталості НПО.

Український «третій сектор» суспільства сформовано та підтримується переважно завдяки діяльності різних донорських структур. Найчастіше вітчизняні дослідники його називають – «громадський сектор» (громадський сектор – найбільш загальне поняття – сукупність громадських організацій, товариств, благодійних фондів та інших об'єднань громадян, які діють в Україні).

Розвинений громадський сектор – як громадянське суспільство, виконує важливі соціальні, економічні та контролюючі функції у державі та є ознакою рівня демократизації суспільства.

На сьогодні в Україні досі не запроваджено чинного механізму розвитку та фінансування громадських організацій на державному рівні. Тому, відповідно до досліджень стану динаміки розвитку українських НПО (перші дослідження в Україні було проведено Громадською організацією «Творчий центр Каунтерпарт» у 2004 році) 70% їх надходжень становлять кошти іноземних донорів. Відповідно, існування та діяльність тисяч вітчизняних НПО залежать від того, скільки, наприклад, уряд США (це найбільший донор українського третього сектору) виділить у конкретному році на становлення громадянського суспільства в Україні.

За таких умов розвиток соціального підприємництва для України – це один із способів їх виживання та фінансування, а також позбавлення залежності у визначенні пріоритетів своєї діяльності.

В Україні соціальне підприємництво (в основному) – це підприємницька діяльність неприбуткових організацій, дохід від якої спрямовується на реалізацію місії та статутних цілей НПО.

Особливістю соціального підприємництва є його неприбутковість, тобто. наявність доходу від підприємницької діяльності (чи то товарів, робіт чи послуг) та не розподіл прибутку між засновниками.

В Україні НПО не може мати прибутку за визначенням, тобто "за природою". Усі отримані від будь-кого та зароблені самостійно кошти, майно, права – повинні витратитися на соціальні проекти, заходи та утримання самої організації.

2. Новий бізнес: соціальне підприємництво

Соціальне підприємництво – це діяльність, змістом якої є вирішення чи пом'якшення соціальних проблем суспільства на умовах самоокупності, інноваційності та стійкості.

Соціальне підприємництво характеризується такими критеріями (ознаками):

- *соціальний вплив*: спрямованість на вирішення або пом'якшення конкретної соціальної проблеми, стійкі, позитивні, вимірні соціальні результати;

- *інноваційність*: застосування нових, унікальних підходів, способів вирішення як існуючої, так і нещодавно виниклої соціальної проблеми;

- *самоокупність та фінансова стійкість*: незалежність від зовнішнього фінансування, здатність вирішувати соціальні проблеми доти, поки це необхідно і за рахунок доходів, які отримують від власної діяльності;

- *тиражованість і масштабованість*: відтворюваність моделі соціального підприємства в інших географічних та соціальних умовах; збільшення масштабу діяльності соціального підприємства (на національному та міжнародному рівні) та поширення досвіду (моделі) з метою збільшення соціального впливу;

- *підприємницький підхід*: здатність соціального підприємства бачити провали ринку, знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, які надають довгостроковий позитивний вплив на суспільство загалом.

Соціальні підприємці – це новатори, які використовують інноваційні ідеї та різні ресурси для вирішення соціальних проблем. Їхня діяльність зрештою призводить до стійких позитивних соціальних змін. Соціальне підприємництво є якісно новим підходом до вирішення соціальних проблем.

Соціальне підприємництво знаходиться на стику традиційного підприємництва та благодійності. Соціальне підприємництво бере від благодійності соціальну спрямованість діяльності, як від бізнесу –

підприємницький підхід.

Відмінності соціального підприємництва від благодійної діяльності та традиційного бізнесу:

1. Соціальне підприємництво:

- А) соціально-орієнтована структура
- Б) не залежить від зовнішніх джерел фінансування; необхідний лише стартовий капітал
- В) отримує дохід від власної діяльності, метою якої є пом'якшення чи вирішення конкретних соціальних проблем
- Г) прибуток реінвестується

2. Благодійна діяльність:

- А) соціально-орієнтована структура
- Б) залежить від зовнішніх джерел фінансування, донорів
- В) отримує гранти та пожертвування, що спрямовуються на вирішення соціальних проблем
- Г) немає прибутку

3. Традиційний бізнес:

- А) комерційна структура
- Б) не залежить від зовнішніх джерел фінансування; необхідний лише стартовий капітал
- В) отримує прибуток від своєї діяльності, метою якої є максимізація прибутку
- Г) прибуток розподіляється серед акціонерів

Приклади зарубіжного досвіду у сфері соціального підприємництва.

У Великобританії добре відомі такі соціальні підприємства, як мережа ресторанів «Фіфтин» (Fifteen) Джеймі Олівера, що пропонує річну програму навчання молодим безробітним у віці 18 – 24 років.

Також відомі:

- компанія "справедливої торгівлі" "Дівайн Шоколад" (Divine Chocolate), половина якої належить кооперативу "Куаппа Коко" (Куара Кокко, Гана), що займається вирощуванням какао;
- компанія "Біг Ісю" (Big Issue), що видає популярний журнал, поширенням якого займаються бездомні;
- група соціальних підприємств в Единбурзі, керуюча готелем, пральня та виробляє високоякісне мило, в якій працівники – це, в основному люди, які лікуються від психічних захворювань (за рахунок доходів підприємства фінансується їх навчання та подальша підтримка);
- організація з невеликого містечка Херефордшира на кордоні з Уельсом, якій вдалося створити надзвичайно ефективну та інноваційну тренінгову компанію з комп'ютерного навчання безробітних та жінок, які хочуть відновити кар'єру.

Соціальні підприємці у Великобританії працюють практично у всіх галузях економіки та суспільного життя — від охорони здоров'я та соціального захисту до альтернативної енергетики, від роздрібною торгівлі до переробки сміття.

Згідно з результатами опитування соціальних підприємців у Великобританії, у відповідь на питання "чому ви зайнялися соціальним підприємництвом" 45% респондентів відповіли, що цим хотіли зробити свій особистий внесок у розвиток місцевої громади.

Ще кілька цифр: 30% англійських СП працюють у 20 найбільш депресивних регіонах країни; 19% - з людьми з обмеженими можливостями; 17% - з дітьми та підлітками, 15% - з людьми похилого віку та 12% - з людьми з низьким рівнем доходів. Ці компанії не просто виживають в умовах ринкової конкуренції, але й досягають успіху завдяки якості своїх послуг. Водночас їх вирізняє суто соціальна мета бізнесу, адже вони керуються не лише бажанням отримати прибуток.

Приклади українського досвіду у сфері соціального підприємництва.

З 2010 року на базі Асоціації «Соціально-Економічні Стратегії та Партнерства» (СЕСП, Донецьк) розпочав роботу Центр підтримки соціального підприємництва. Центр створений за фінансової підтримки Фонду Східна Європа в рамках програми «Розвиток соціального підприємництва», що є спільною ініціативою Фонду Східна Європа, Британської Ради в Україні, PriceWaterHouseCoopers в Україні та Ерсте Банку (Ерсте Банк – найбільша фінансова група у Східній Європі «Erste Group» свій бізнес саме як соціальне підприємство).

Центр виступає платформою акумуляції знань, успішного досвіду, свого роду механізмом просування ідеї соціального підприємництва на рівні регіону (Донецька та Луганська області) та майданчиком комунікації та обміну знаннями та досвідом для соціальних підприємств та структур підтримки соціального підприємництва.

При Громадській організації «Місія Самаритян в Україні» (Житомир) працює цех із виготовлення виробів із металу (решітки, ворота тощо). Соціальне підприємство організації допомагає трудової реабілітацією повернутися до нормального соціального життя людям, які вилікувалися від наркотичної залежності.

Приклад: Повстяна майстерня для багатодітних матерів.

Незалежно від освіти та професійного досвіду, багатодітні мами дуже часто не мають можливості (часу) повернутися до повноцінної, цікавої роботи. Повстяна майстерня з випуску іграшок, біжутерії, сувенірів та інших виробів з повсті організована спеціально для багатодітних мам. Крім додаткового заробітку, цей вид діяльності насамперед означає можливість творчої самореалізації для жінки.

Спочатку мами навчаються техніці валяння повсті, після чого відразу приступають до практики. Якийсь час вони асистують професійним майстрам (художникам-організаторам майстерні, які займаються розробкою ескізів виробів), після чого приступають до самостійної роботи вдома (!), тобто фактично за індивідуальним графіком разом зі своєю родиною. Після того, як іграшки, намисто, сувеніри готові, мами відносять їх до майстерні – та продає вироби через галереї, а також виконує приватні та корпоративні замовлення.

Приклад: Благодійний фонд «Еко – милосердя».

Вважають себе соціальними підприємцями. Таку ухвалу вони вперше почули, готуючи пропозицію на фінансування соціального проекту в донорську організацію.

Проект благодійного фонду — спроба вирішити проблеми місцевих громад міста Соснівки (Львівська область) та прилеглих селищ, де склалася надзвичайна ситуація із захворюваннями на флюороз (флюороз — захворювання, що розвивається до прорізування зубів при тривалому прийомі всередину води або продуктів з підвищеним вмістом сполук фтору). був описаний наприкінці 18 століття, як "крапчасті зуби" або "ряба емаль". У 30-і роки 19 століття було доведено, що фактором появи "крапчастих зубів", є підвищене вживання фтору) і гіпоплазією зубів у місцевого населення, особливо у дітей. Причиною захворювання стало значне підвищення вмісту фтору у питній воді, спричинене забрудненням довкілля підприємствами вугільної промисловості. За статистикою, майже 2500 дітей регіону мають різні форми цієї хвороби, що становить 8% від загальних показників по Україні. Дітям необхідний комплекс стоматологічних послуг, у тому числі протезування.

Підприємницький підхід до вирішення проблеми – створення благодійного стоматологічного центру на базі благодійного фонду «Еко – милосердя».

3. Практичні приклади соціального підприємництва

Українським НПО необхідно навчитися використовувати усі вигоди механізму соціального підприємництва – як кажуть, спробувати «заробляти на себе».

Приклад № 1.

Благодійний фонд, чією цільовою групою є люди з психічними захворюваннями, а місією їх реабілітація та ресоціалізація.

Продукцією на продаж стають фарфорові вироби біжутерії ручної роботи та розпису. Прикраси виготовляються, точніше, створюються клієнтами реабілітаційного центру під час занять з арт-терапії.

Благодійному фонду необхідно навчитися це продавати і отримувати з цього дохід, а ще краще виробляти більше, системно, відстежуючи потреби та вимоги ринку. Співпраця з приватним підприємцем — членом організації, яка має розвинену мережу для збуту біжутерії, може надати можливість ефективно продавати прикраси.

Доходи благодійного фонду. Підприємець продає свою продукцію під логотипом благодійного фонду, а фонд одержує дохід у формі цільових внесків від підприємця. Крім того, клієнти організації отримують грошову компенсацію за свою улюблену справу, а також відчувають свою зайнятість та потребу.

Приклад № 2.

Громадська організація, цільову групу якої складають люди з поганим зором, а місією – можливість жити повноцінним життям.

Продукцією на продаж стає новий продукт, якого поки що майже немає на ринку, - аудіо - книги. Для дитячої аудиторії ці книги містять повні зібрання творів зі шкільної програми, такі як «Пеппі – Довга панчоха», «Казки Андерсена» та «Пригоди Тома Сойєра» та інші, а для дорослої аудиторії — це

може бути, наприклад, «Богдан Хмельницький», «Майстер та Маргарита» і т.д.

Громадській організації необхідно до озвучування творів залучити професійних акторів та дикторів. Крім того, необхідно налагодити співпрацю зі спеціалізованими дитячими установами для того, щоб частину тиражу передавати їм, а частину продавати через книжкові магазини.

Дохід громадської організації. Надходження від продажів необхідно реінвестувати у збільшення тиражу та створення нових книг. Було б стратегічно важливо, оригінали записів перших п'яти творів безкоштовно передати до Республіканського Дому звукозапису та друку УТОС (Українське товариство сліпих, Київ), про який дбає держава. За наявності можливостей та коштів такі, аудіо - книги можна буде виготовляти та розповсюджувати серед усіх спеціалізованих установ у рамках державної програми, адже тиражування готових ліцензійних творів є набагато дешевшим, ніж запис оригіналів.

Довідка. Ринок аудіо - книг у США становить 20% продажу всієї книжкової продукції. На українському ринку ця ніша відносно вільна. Звичайно, існує безліч проблем з безкоштовною передачею прав на звукозапис, продаж книг і їх рекламою. Але найбільшою проблемою зараз є відсутність офіційного підтвердження, що на аудіо - книги поширюються ті ж пільги, якими користуються друковані книги.

Резюме

У першому прикладі соціальне підприємництво — це соціальна реабілітація, зайнятість та покращення економічного становища бенефіціарів (бенефіціар – одержувач певних вигод, що виникають у результаті реалізації відповідного проекту).

Для фонду це додаткові надходження на благодійні програми та потреби організації, нові стандарти роботи, нові вимоги. Партнером проекту виступає приватний підприємець – член організації.

У другому прикладі, соціальне підприємництво — це створення продукту, що сприяє покращенню якості життя (насамперед сліпих людей), а також заповнення ринкової ніші, яку бізнес сприймає як неперспективну та нерентабельну. У разі партнером проекту стало приватне видавництво, здійснює більшість продажів.

І в першому, і в другому прикладах діяльність організацій було розпочато частково завдяки невеликому стартовому капіталу у формі міні-грантів.

Гранти надані проектом «Мережа громадянської дії в Україні» (UCAN), який фінансує Агенція США з міжнародного розвитку (USAID).

Грошові гранти - це форма адресної фінансової допомоги, що виділяється на реалізацію соціальних програм у різних сферах суспільного життя; це фінансові ресурси та інші кошти, які безоплатно та/або безповоротно передаються з дотриманням цільового призначення гранту – давача гранто – одержувачу з метою проведення реформ та реалізації проектів (програм) соціально-економічного розвитку різних сфер суспільного життя.

Сьогодні в Україні кожна громадська організація — це окрема унікальна історія пошуку, помилок, здобутків, проблем, невдач, успіхів та нових перспектив. З погляду донорів, уперше можна говорити про певну «гранто – рентабельність», що мало б привернути увагу бізнесу та фінансових інститутів до таких проектів.

Спектр соціальних проблем, які здатні вирішувати НПО, та методологій, які вони мають, досить широкий: від створення центрів праце - терапії для колишніх наркозалежних, здатних випускати та продавати конкурентоспроможну продукцію, — до відкриття благодійної стоматологічної клініки.

Соціальні підприємці постійно шукають і знаходять нові можливості, не обмежуються наявними ресурсами і демонструють відданість благодійній місії.

Можна сподіватися, що соціальне підприємництво в Україні набере обертів і стане популярним, перетвориться на особливий вид лідерства, надасть приклади застосування бізнес-підходів до вирішення соціальних проблем, сприятиме залученню нових технологій та ресурсів.

Для цього потрібно інформувати бізнес – середовище, владу та суспільство про такі перспективні напрямки розвитку. Вимагають поширення та підтримки історії успіху соціальних підприємців в Україні.

На сьогодні потреба з боку українських НУО у продукті «соціального підприємництва» вже сформувалася.

Хто запропонує відповідні послуги першим на ринку - той матиме дивіденди в найближчому майбутньому. Чи це буде держава, приватний фонд, громадське об'єднання чи донорська структура — це не важливо, важливо, що врешті-решт виграє українське суспільство.